

Веска Кирилова

КЪМ КЛАСИФИКАЦИЯТА НА ОБСТОЯТЕЛСТВЕНОТО ПОЯСНЕНИЕ ЗА ВРЕМЕ ВЪВ ФРЕНСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Понятието 'обстоятелствено пояснение' се появява в граматическата реч в средата на 19. в. До този момент терминът "обстоятелствено" е бил използван за означаване ролята на наречията, които са били смятани за второстепенни по отношение на ядрото на изречението. Постепенно обаче възниква необходимостта да се разграничат двата вида допълнения: допълнението (пряко, непряко) и обстоятелственото пояснение. Още със самата си поява обстоятелственото пояснение е обект на много критики, тъй като дава възможност за безкрайни семантични разграничения. Първите четири въпроса, считани за достатъчни (къде? как? кога? защо?), за да открият обстоятелственото пояснение, се оказват неспособни да извършат необходимото поясняване, напр.: обстоятелствено пояснение за количество (*Ябълките тежат пет килограма.*), обстоятелствено пояснение за придружаване (*Той дойде със сестра си.*) и т. н. Броят на видовете обстоятелствени пояснения започва бързо да нараства и в граматиката на Гревис стига до 32. Но категорията обстоятелствено пояснение продължава да бъде обект на изследване, въпреки че самостоятелното ѝ обособяване е станало преди доста време.

Какво представлява всъщност обстоятелственото пояснение? Гревис го определя по следния начин: "Обстоятелственото пояснение уточнява идеята, изразена чрез глагола, като отра-

заява връзката между действието и признака (време, място и т. н.), разположен около това действие в света на явленията” (Гревис, 1969, 148).

Иван Недев използва синтактичния подход при дефиниране на граматическата категория обстоятелствено пояснение: “Второстепенна част на изречението, която характеризира действие (респ. състояние), признак или обстоятелство, означени със сказуемото или с друга част на изречението, откъм време, място, начин, количество и степен, причина и др., се нарича обстоятелствено пояснение.” (Недев, 1992, 114).

Обстоятелственото пояснение е “факултативно, мултиприцира се свободно и е подвижно в рамките на изречението” (Рижел, Пела, Риул, 1994, 140). Факултативната употреба на обстоятелственото пояснение го поставя сред допълненията на изречението. Възможността му да се мултиплицира позволява появата в рамките на едно изречение на повече от едно обстоятелствено пояснение. Те могат да бъдат разнородни, напр.: *Тази сутрин той замина за София с кола.*, а също така и еднородни, напр.: *Тя отиде да се разхожда из улиците и из полята.*

Подвижността на обстоятелственото пояснение е свързана с промяна на словореда, без това да води до промяна на смисъла на изречението нито в българския, нито във френския език. Невъзможността му да се координира (съгласува) с допълнението на глагола е също валидна за двата езика. Например, не можем да кажем “Той обработва дървото и вечер. (Il travaille le bois et le soir /”и/et” – съединителен съюз).

Сред характеристиките на обстоятелственото пояснение трябва да споменем и това, че то не може да се трансформира в страдателен залог и не може да бъде замествано от местоимение. Изключение правят само обстоятелствените пояснения за място, които могат да бъдат заместени от местоименията “там/у” и “оттам/en / и в двата езика, и обстоятелствените пояснения за начин – “така/ comme ça.

Сред категориите, използвани за изразяване на обстоятелственото пояснение, понятието за време заема едно от привилегированите места.

Според П. Пашов, най-общо казано, “обстоятелственото

пояснение за време означава времето на извършване на глаголното действие, изразено чрез сказуемото” (Пашов, 1989, 271).

К. Попов дава по-пълна характеристика на обстоятелствените пояснения за време: те “означават времето, през което протича глаголното действие и отговарят на въпросите “кога, докога, откога, колко време. Едни от тях разкриват целия промеждутък от времето, през което се осъществява действието, а други – неговото начало или неговия край” (Попов, 1963, 173).

И. Недев дефинира обстоятелствените пояснения за време като разкриващи “темпорален (временен) признак на действие (респ. състояние), на друг признак или на обстоятелство, означени с пояснявания елемент на изречението (време, граница във времето, количество от време и пр.)” (Недев, 1992, 116).

М. Рижел, Ж. К. Пела и Р. Риул уточняват, че обстоятелствените пояснения за време осъществяват всякакъв вид локализация по отношение на даден момент или период.

Имайки предвид голямата честотност на употреба на обстоятелствените пояснения за време, ние ще се опитаме да ги изследваме по-пълно и да предложим една по-подробна класификация за тях. Нашият анализ се базира върху семантичните отношения, които се установяват между глаголното действие и темпорален ориентир (обстоятелственото пояснение за време), разположен в определен момент от оста на времето.

Изследването ни включва корпус от текстовете от съвременни френски и български автори, съставен от 900 примера, съдържащи обстоятелствени пояснения за време. Подбраните примери ни служат като база, за да пристъпим към една логико-семантична систематизация, даващи ни основание за настоящата класификация.

Обстоятелственото пояснение за време е в темпорални отношения с изречението, но тези отношения са определени освен от обстоятелственото пояснение и от граматичните времена на миналото, настоящето и бъдещето, характеризиращи глаголното действие на изречението. Имайки предвид това, бихме могли да говорим за три основни вида обстоятелствени пояснения за време: обстоятелствени пояснения за време,

свързани с признака предходност; обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака едновременност, и обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака следходност.

Обстоятелствените пояснения за време, свързани с признака предходност уточняват отношенията на темпорална предходност спрямо глаголното действие, изразено от сказуемото.

Примери: *Devant la glace de sa chambre, il se regarda d'un air dur une bonne minute avant d'enfoncer la main dans la poche de sa veste.* (F. Sagan, *Le chien couchant*, p. 28).

Avant, on habitait dans le treizième, une sale chambre avec l'eau sur le parlier. (Ch. Rochefort, *Les petits enfants du siècle*, p. 10).

Quand le coin avait été démolì, on nous avait mis ici... (Ch. Rochefort, *Les petits enfants du siècle*, p. 10).

... Catherine, quittant le lit du bébé, s'installerait au rez-de-chaussée. (Ch. Rochefort, *Les petits enfants du siècle*, p. 22).

Трябва да знаете, че една година преди това живееше като калугерка (Д. Димов, Поручик Бенц, 90).

Преди да дойдете, той ми призна, че му ставало жално, когато гледал как безсъвестно съм използвала добрината ви. (Д. Димов, Поручик Бенц, 101).

Обстоятелственото пояснение за време, свързано с признака предходност, може да бъде изразено както във френски, така и в български език с предлога “преди” + съществително, напр. *преди заминаването ѝ (avant son départ)*, с предложния израз “преди да + инфинитив” – *преди да я погледне (avant de la regarder)*. Тук обаче трябва да направим уговорката, че в българския език инфинитивът е бил заменен с конструкцията “да + форма за сегашно време” на съответния глагол, която се съгласува по смисъл с лицето и числото на личната глаголна форма, с която е употребен. Обстоятелствените пояснения за време, свързани с признака предходност могат също така да бъдат изразени със съединителния израз “avant que + subj.” за френски език, напр.: *Ne parlez pas avant qu'il ait fini.*, с наречието “преди/avant” и с подчинително обстоятелствено изречение и в двата езика, напр. *Когато зимата бе свършила/Quant le coin fut démolì...*, а за френски език можем да добавим и партисипиалната структура, напр.: *Quittant le lit du bébé elle s'installerait au rez-de-chaussée.*

Обстоятелствените пояснения за време, свързани с признака едновременност (съвпадение), изразяват отношения на едновременност, установени с глаголното действие. При този вид обстоятелствени пояснения обаче бихме могли да говорим за няколко подгрупи, в зависимост от това какви допълнителни семантични нюанси се наслагват към признака едновременност. Това ни дава основание да обособим шест подгрупи.

а) Обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака едновременност, съсредоточена върху пунктуалността на действието: посочва точно определен час, ден, дата, точно определен отрязък от време.

Примери: *A dix heures et demie c'était fini.* (Ch. Rochefort, *Les petits enfants du siècle*, p. 11).

Maintenant, notre appartement était bien. (Rochefort, p. 10).

От този ден собствено аз бях очевидец на събитията, които се развиха по-нататък. (Д. Димов, *Поручик Бенц*, с. 91).

В този миг почувствах, че той вярваше в признанието ми. (Д. Димов, *Поручик Бенц*, с. 100).

Този вид обстоятелствени пояснения могат да бъдат изразени с наречията *сега, веднага, тутакси, начаса* (*maintenant, tout de suite*), с предложните съчетания *в този миг, от този ден, от този час, в 10 ч, на 02. 08, до момента, в който, в същия миг* и т. н./ *dès ce jour, à 10 heures, l'instant, au moment où* etc).

б) Обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака едновременност, насочена към приблизително посочване на времето на действие.

Примери: *Ils se retrouvèrent aux "Trois Epis" vers une heure.* (F. Sagan, *Le chien couchant*, p. 14).

Ferdinand, sage par contrainte au Bois-Dardeau depuis tantôt trois semaines, ce qui le dérangeait fort... (Hériat, *Famille Boussardel*, p. 294).

Слънцето залезе към осем часа.

Приблизителното посочване на времето на действието се извършва чрез предлозите "към, около/vers + същ." или чрез номинална група, носител на темпорален признак.

в) Обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака едновременност, изразяваща повтораемост на действието.

Примери: *Le midi on restait à la cantine.* (Rochefort, p. 10).

В тях прозира ужасът, който изпитвал при всяко излизане срещу неприятеля... (Д. Димов, Поручик Бенц, с. 92).

Но тя ги разгонва, когато пожелае. (Д. Димов, Поручик Бенц, с. 110).

Семантичен носител на идеята за повторяемост на действието в български език е прилагателното “всеки, а, о + същ.”, във френския език – съществително като “le lundi”, номинална група “tous les jours”, прилагателното “chaque + същ.+”, а за двата езика – подчинено обстоятелствено изречение.

г) Обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака едновременност, наблягаща върху продължителността на действието.

Примери: *Pendant ce temps, elle s'abandonna aux plaisirs des préparatifs.* (Hériat, Les enfants gâtés, p. 126).

Мислех за вас. Цялата вечер и много дни след това. (Д. Димов, Поручик Бенц, с. 10).

Както във френски, така и в български език този вид обстоятелствено пояснение е изразено чрез предложни съчетания, напр.: *през време на, по време на* (pendant + същ.), чрез номинални групи, напр.: *цялата вечер, цял живот* (tout le soir, toute la vie) и т. н., чрез наречия, напр.: *винаги, завинаги/toujours*.

д) Обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака едновременност, изразяваща непродължителността на действието, напр. *понякога, от време на време, през лятото, през зимата, един път* и т. н.

Примери: *Une fois dans la classe d'avant j'avais été troisième.../* Rochefort, Les petits enfants du siècle, p. 17/

Наистина не ви ли обзема понякога желание да се махнете от мен, от всички, което чувате наоколо? (Д. Димов, Поручик Бенц, с. 97).

е) Обстоятелствени пояснения за време, свързани с признака едновременност, подчертаваща успоредността на действието.

Примери: *Je me réveillai en entendant la maîtresse qui*

demandait plus fort... /Rochefort, Les petits enfants du siècle, p. 17/.

Приличаше на ефирно създание и когато подаваше ръката си за сбогом, човек се съмняваше дали ще почувства докосването ѝ. (Д. Димов, Поручик Бенц, с. 90).

Този вид обстоятелствено пояснение може да бъде изразено и в двата езика с деепричастие (вж. примера на френски език), с подчинено обстоятелствено изречение или с наречието “същевременно” (*à la fois*).

При обстоятелствените пояснения за време, свързани с признака следходност, обстоятелствата, при които протича глаголното действие, носят отпечатъка на темпоралното понятие за следходност.

Примери: *Le lendemain, il pleuvait et il plut aussi le surlendemain.* (F. Sagan, *Le chien couchant*, p. 39).

След малко тя го видяла да разговаря с Клаудиус и отишла при тях. (Д. Димов, Поручик Бенц, с. 91).

И на български, и на френски език констатираме предложни съчетания “на другия ден, след вечеря/ *après le dîner*”, съществителни имена “сутринта, вечерта/ *le matin, le soir*” и т. н., които изразяват обстоятелствените пояснения за време, свързани с празника следходност.

В заключение бихме могли да обобщим, че обстоятелственото пояснение за време е факултативно допълнение на изречението, което разполага извършването на глаголното действие във времето. Неговият факултативен характер позволява по-свободното му движение в рамките на изречението, а основните характеристики на времето (предходност, едновременност и следходност) предполагат неговите семантични разновидности, типични както за френския, така и за българския език. Обстоятелственото пояснение за време може да бъде изразявано със съществително (*сутрин, вечер – le matin, le soir*), чрез номинална група (*един ден, един път – un jour, une fois*), чрез предлог + инфинитив (*avant de dire*), с деепричастие (*Тя го слушаше, мислейки за миналото му. Elle l'écoutait en pensant à son passé*), с подчинено обстоятелствено изречение (*Ще тръгнем, когато пристигне. – Nous partirons quand il sera arrivé*).

Тъй като подчиненото обстоятелствено изречение съдържа свое глаголно действие, включващо се в представяне на темпоралните обстоятелства, характеризиращи действието на главното изречение, именно подчиненото обстоятелствено изречение може в различен контекст да изразява целия пъстър спектър на темпорални отношения между главното изречение и обстоятелственото пояснение за време.

БИБЛИОГРАФИЯ

Попов, 1963 – К. Попов. Съвременен български език. Синтаксис, С.

Недев, 1992 – Ив. Недев. Синтаксис на съвременния български език. С.

Пашов, 1975 – П. Пашов. Практическа българска граматика. С.

Георгиев 1978 – С. Георгиев. Морфология на съвременния български книжовен език, В. Търново.

Гари-Приюр, 1986 – M.-N. Gary-Prieur. De la grammaire à la linguistique, Paris, 1985.

Ариве, Гаде, Галмиш, 1986 – M. Arrivé., F. Gadet., M. Galmiche. La grammaire d'aujourd'hui, Flammarion, Paris.

Рижел, Пела, Риул, 1994 – M. Riegel., J. Ch. Pellat., R. Rioul. Grammaire méthodique du français, Presses Universitaires de France, Paris.

Гревис 1969 – M. Grévisse. Le bon usage, Duclos, Hatier.